

ЕТИЧНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

*Дятел Надія Леонідівна,
молодший науковий співробітник
лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*

Нові, як для світу загалом, так і для наукової спільноти зокрема, умови невизначеності, спричиненої пандемією та карантинном, стали викликом, що породжує не тільки значне підвищення рівня тривоги, стресу та різноманітних соціально-економічних проблем, але і викликає науковий інтерес у великій кількості дослідників різного профілю. Кількість онлайн-опитувань стала закономірною відповіддю в умовах соціальної ізоляції.

Від початку карантину, в соціальних мережах та на інших інтернет-ресурсах, стали досить інтенсивно з'являтися запрошення до участі в опитуваннях, різних за характером, походженням, метою та оформленням. На поточний період, ще відбувається або вже проведена велика кількість досліджень, представлених психологічною спільнотою. Проаналізувавши понад 10 таких прикладів, що поширювались у соціальних мережах, ми вважаємо, що необхідно підняти питання дизайну пандемічних досліджень, їх презентації для користувачів та окреслити окремі питання, що потребують додаткового розгляду та вдосконалення.

В першу чергу, на себе звертає увагу *відсутність маркерів*, що містили б попередження щодо категорій, яким варто обережно ставитися до проходження опитування або взагалі уникати участі у ньому. Дослідники зі сфери психічного здоров'я, зважають, що навіть в часи поза карантинном, є категорії людей, що можуть бути більш чутливими до певних питань і для яких саме проходження тесту може бути не завжди усвідомленим стресовим переживанням. В ці категорії входять люди з підвищеним рівнем тривоги, зі схильністю до депресії, самопошкоджуючої поведінки, а також ті, хто страждає від домашнього насильства та ін. [3]. Важливим також є той факт, що на час карантину в Україні припадає криза медичної реформи, через що багато людей з психічними розладами були змушені покинути лікарні та повернутися в суспільство, де вони отримали доступ до інтернету та, зокрема, соціальних ме-

реж, які і є основним джерелом розповсюдження соціолого-психологічних досліджень.

В умовах, де стресових факторів більшає, виникає потреба в особливій етичній чутливості при побудові дизайну досліджень та підвищеного рівня уваги до того, що може виступити тригером негативних переживань як у вступній частині з інструкцією, так і в основній опитувальника.

Участь в дослідженні, звісно, є самостійним свідомим вибором кожного і відмова від участі також, тому, можна сказати, що надавши всі застереження, дослідник має надалі повну свободу формулювати запитання та вибирати оформлення згідно власного бачення. Проте, питання у виразно науковому форматі, перевантажені термінами або іншою специфічною лексикою, варто відмічати, як ті, що призначені лише для окремих категорій населення. Таким чином, варто звернути увагу на, власне, **презентацію питань** відповідно до цільової аудиторії та перевирати їх на доступність.

Важливо відмітити, що увага до формулювань як і маркування відіграє значення в організації комфорту учасників дослідження та загалом впливає на несвідоме сприйняття професії психолога. Проходження опитувань у більшості випадків є **невідшкодованою витратою часу** (звісно, може бути відчуття вкладу у науку, допомоги або отримання іншої вторинної вигоди, проте вони рідко є усвідомлені у достатній мірі). Найчастіше, дослідники не пропонують надіслати отримані індивідуальні результати, прочитати загальні висновки пізніше на певному ресурсі або жодного іншого варіанту матеріальної або нематеріальної подяки, окрім стандартних фраз, запропонованих формою програми для опитування. Саме тому, **повага до часу та зусиль**, які витрачає учасник дослідження є профілактикою зменшення його емоційного ресурсу та розвитку зневіри до наукової спільноти загалом.

Якщо говорити далі про **особливості організації вибірки**, є додаткові пункти, що потребують контролю. Варто відмітити, що в рамках онлайн-семінару «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину» [1], було розглянуто окремі з них, наприклад особливості гендерного розподілу, особливостей мотивації осіб, що взяли участь в онлайн-дослідженнях тощо. При цьому, не менш важливо зважити, що більшість дослід-

жень не містило **параметру «країна (або, навіть, місто) проживання»**, що в умовах карантину часто може позначатися на результатах, відповідно до локальних заходів забезпечення населення та динаміки поширення хвороби. Зокрема, у фейсбуці можна було зустріти розширене в українському сегменті дослідження білоруського психолога, чие опитування містило питання, пов'язані з проведенням вільного часу під час пандемії, де серед варіантів відповіді були такі, що дозволені на території Білорусі та неможливі на території України (наприклад, похід у кіно).

Розглядаючи ситуацію з **релевантністю питань**, що пропонуються, привертає увагу **використання в опитуваннях стандартизованих методик**. Варто ретельно звертати увагу не тільки на те, що не всі їх шкали можуть зберегти свою вагу при такій кардинальній зміні зовнішніх умов існування, але і те, що більшість з них не було адаптовано в Україні взагалі або реадаптація не проводилася більше 10 років, що суперечить рекомендаціям з їх використання. В цьому контексті, привертає увагу методика COPE (опитувальник подолання стресу), яку можна зустріти щонайменше в трьох проведених опитуваннях і яка не відповідає обом вищезазначеним параметрам так як останній раз проходила адаптацію в 2010 році в Росії. [2]. З позиції етики, посилання на вищезазначені опитування не надаватиму.

Додатково важливо відмітити кілька рекомендацій з етики **досліджень для підлітків**. Їх учбове навантаження посилене зовнішніми умовами – накладанням періоду карантину на закінчення навчального року, а також тим, що їх зайнятість часто виступає одним з факторів, якими регулюють власний рівень тривоги їх батьки. Така ситуація може викликати реакцію на проходження тесту, схожу з реакцією осіб з груп ризику, про які було вказано на початку – деяке підвищення тривоги, дискомфорт, якщо питання неочевидні або складні, втомлюваність. Саме тому два основні пункти на які варто звернути увагу це:

1. Необхідність розвантаження опитувальника за допомогою ілюстрацій, мемів, смішних прикладів, фотографій з тваринами, можливих елементів гейміфікації або інтерактивної взаємодії [3].

2. Побудова інструкцій та питань дослідження таким чином, щоб вони не містили стереотипи та установки, які можуть залишитися в пам'яті дитини та стати частиною її світогляду.

Звісно, враховуючи соціальне дистанціювання та ізоляцію, ефективне реагування має вирішальне значення. Також, очевидно є роль онлайн-досліджень. Зараз більше, ніж будь-коли, важливою є ефективна підтримка не тільки ідеї участі у дослідженнях, але і самих учасників – як емоційно, так і, за можливості, фінансово.

Проводячи дослідження важливо чітко розуміти, яким має бути результат дослідження, хто отримає користь від результату і як його можна здійснити у найбільш екологічному та зберігаючому форматі. Науково-дослідницька спільнота має ефективно реагувати на пандемію та її наслідки, але ми повинні переконатися, що те, що ми робимо це етично.

Література:

1. Єременко А. В. Сильні і слабкі сторони віддалених методів досліджень (телефонних і on-line) у порівнянні з face-to-face дослідженнями / Єременко А. В. // відео онлайн-семінару «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину», 15.05.2020. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=kggR_Do4wXM&feature=youtu.be; Посилання події: <https://www.facebook.com/events/675004599929640/>
2. Иванов П. А. Аprobация опросника копинг-стратегий (COPE) / Иванов П. А., Гаранян Н. Г.. // Психологическая наука и образование. – 2010. – №1. – С. 82–93.
3. Townsend E. Key ethical questions for research during the COVID-19 pandemic / E. Townsend, E. Nielsen, R. Allister, S. A Cassidy. – The Lancet. Psychiatry. – Vol 7, May 2020. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: www.thelancet.com/psychiatry